

CONTEXTUL CRISTALIZĂRII ȘCOLII SOCIOLOGICE DE LA BUCUREȘTI ÎN ANUL 1936*

ZOLTÁN ROSTÁS**

ABSTRACT

The Context of the Crystallization of the Bucharest School of Sociology in 1936

In this article the author examines Dimitrie Gusti's actions and publications from 1936, which was the top year for the group conducted by the professor. After a short introduction synthetizing the courses of action developed in the preceding years, the author describes the process through which seminaries, debates, fieldwork endeavours came together gradually and formed the Bucharest School of Sociology. This group, also known as the Monographic School or Gusti School bared all the characteristics of a modern scientific school. In this context the analysis focuses on the establishment, also in 1936, of the Village Museum in Bucharest, as a composing part of the School. The article also makes a short synthesis of the further evolution of the School.

Keywords: Bucarest School of Sociology, the Village Museum, King Carol II, Dimitrie Gusti, social intervention, royal student's teams.

În acest studiu nu vom detalia doar motivele științifice de cristalizare, la mijlocul anilor treizeci, a Școlii Sociologice de la București, ci vom trece în revistă principalele aspecte contextuale care au facilitat și au legitimat rapida instituționalizare al acestei formațiuni de științe sociale. Vom schița funcția ambivalentă (propagandistică și științifică) a unor subinstituții ale Școlii, cum ar fi Muzeul Satului înființat, dar și a campaniilor monografice și a echipelor regale studențești, care apar în spațiul public ca acțiuni patriotice ale Fundației Culturale Regale „Principele Carol”. Vom arăta semnificația politicii culturale promovate de Carol al II-lea în contextul luptelor

* Acest articol a înglobat pasaje din studiul publicat de autor în *Sociologie românească*, 2012, vol. X, nr. 2, intitulat „Contextul politic și cultural al înființării Muzeului Satului”

** Universitatea din București, Facultatea de Jurnalism și Științele Comunicării, Bd. Iuliu Maniu 1–3, Complex Leu, Corp A, Sector 6, București, e-mail: zoltan.z.rostas@gmail.com.

„*Revista română de sociologie*”, serie nouă, anul XXVII, nr. 5–6, p. 387–402, București, 2016

Creative Commons License
Attribution-NoDerivs CC BY-ND

politice din anii '30. De asemenea, vom prezenta succint microistoria perioadei care a precedat anul 1936, ilustrându-ne afirmațiile cu fragmente de istorie orală realizate în anii '80. Vom prezenta literatura monografică a construcției Școlii, dar și motivele discursului politic ambivalent al fondatorului.

INTRODUCERE

Demararea construcției – la început nepremeditată – a acestei școli sociologice o vedem în strânsă interdependență cu strategia elitei politice dominante a României Mari de a realiza, cât mai grabnic, o cultură națională unitară, omogenă, într-o țară cu provincii care înainte de 1918 făceau parte din alte imperii. Întrucât discrepanța dintre provinciile istorice era evidentă, mai ales în cadrul culturii urbane, elita politică a propus o campanie de reconstruire, pornind de la baza „nealterată” a culturii rurale românești¹. Principalele instrumente „ofensive” au fost școala, biserica și presa, susținute de stat. Într-o proporție mai mică pot fi incluse aici și Fundațiile Regale, respectiv rețeaua Caselor Naționale, care, în anii '20, funcționau într-un stil haretist alterat². În această perioadă se cultiva deja înființarea de muzee de cultură populară ca repere ale artei culte.

Ideologia carlistă a anilor '30 – înglobând și strategia construirii culturii naționale, dar influențată de curentul antiparlamentar, antipartinic al epocii – promova un sistem autoritar, corporatist, dar cu notă specific românească de modernizare culturală și civilizatoare. După întoarcerea din exil, în 1930, în condițiile crizei economice mondiale și ale crizei parlamentarismului românesc, Carol al II-lea a adoptat un rol activ în viața politică a țării. Și, într-adevăr, regele a procedat de îndată la înființarea unor noi fundații pentru finanțarea cercetării științifice și creației literare. În același an, în octombrie, cu prilejul celei de-a zecea aniversări a Universității clujene, suveranul și-a anunțat decizia de a înființa la Cluj un Institut de Cercetări Științifice „Carol II”. În memoria culturii a rămas drept cea mai

¹ Despre acest proces de construcție a se vedea volumul Irinei Livezeanu (1995), *Cultură și naționalism în România Mare, 1918–1930* (traducere din limba engleză de Vlad Russo), București, Editura Humanitas.

² Sistemul inițiat de Spiru Haret a fost o revelație în epoca sa, dar, după Primul Război Mondial, reluat de ministrul liberal Constantin Angelescu, s-a dovedit cu totul inefficient. Deplasările unor intelectuali la țară pentru „luminarea” țăranilor sub egida Fundației Culturale „Principele Carol” a stârnit ironia lui H.H. Stahl într-o convorbire din 1984: „În '34, noi am intrat ca un fel de intruși, ca un fel de cai troiani. Întâi numai pe mine m-a băgat, pe urmă pe Neamtu și apoi pe Golopenția, pe urmă pe Focșa și încă pe câțiva. Eram ca un corp străin, eram cu totul altceva decât bătrânii, directorii de cămine, cum era Apostol Culea, care era și el acolo, Ciurezu, care era directorul, redactorul revistei „Albina”, tot grupul acela. Cu care nu ne-am avut nici bine, nici rău. Adică, ei își vedeau de treaba lor, care era foarte vagă. N-aveau niciun fel de slujbă administrativă în Fundație, erau misionari culturali. Adică, din când în când se duceau, țineau o conferință te miri unde, făceau o vizită, pe vechea tradiție a Fundației «Principele Carol». (...) Erau, pur și simplu, cam ridicoli” (Zoltán Rostás, 2000, *Monografia ca utopie, Interviuuri cu Henri H. Stahl*, București, Editura Paideia, p. 197–198).

cunoscută ctitorie a lui Carol al II-lea Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol al II-lea”. Condușă de profesorul Alexandru Rosetti, aceasta își propunea să publice lucrări de natură educațională sau științifică și să încurajeze activitatea creativă științifică, literară și artistică românească; să publice ediții critice ale clasicilor români; să recompenseze munca literară prin premii anuale. Premiul Național de 100 000 lei se acorda în fiecare an unui scriitor pentru întreaga sa operă. Premiile pentru tinerii scriitori constau în publicarea scrierilor (alese de un comitet). În cele 14 serii de volume ale editurii a fost cuprins evantaiul cel mai larg cu putință al posibilităților de publicare a elitei literare, artistice și de științe socio-umane.

În 1933–1934, schimbarea radicală a atmosferei politice – cauzată de asasinarea prim-ministrului liberal I.D. Duca – impune modificarea strategiei politice de consolidare a influenței suveranului asupra elitei politice prin concentrarea mai apăsată pe construirea imaginii unui „rege al țăranilor”. Motivul general al acestei opțiuni l-a constituit faptul îndeobște cunoscut că populația României era preponderent rurală. Un motiv mai puternic, dar voalat exprimat, a fost că Mișcarea Legionară, potrivit regelui, încerca să pătrundă în mijlocul maselor țărănești. Astfel, toate mijloacele propagandei directe și indirecte – prin presa de popularizare, prin programe de ajutorare derulate de Fundația Culturală Regală – l-au prezentat pe Carol al II-lea drept exponent și apărător al intereselor țăranimii.

După retragerea guvernului țăranist al lui Vaida-Voievod în toamna lui 1933, regele, cu un guvern liberal mai obedient față de Curte, a inițiat o nouă politică de educare a tineretului. La începutul anului 1934 s-a aprobat o serie de măsuri pentru a organiza activitatea extrașcolară a elevilor și liceenilor în spiritul dragostei pentru regele Carol al II-lea. Era vorba despre resuscitarea politicii de tineret promovate sub forma voluntariatului în anii '20, de Fundația Principelui Carol. Dacă, în anii guvernării țăraniste taberele de muncă legionare au fost reprimite, interzise de autorități, acum s-a recurs la tactica de contracarare a lor prin inițierea unei mișcări de tineret loiale Regelui și nu Căpitanului. Se încerca satisfacerea unei nevoi de conducător carismatic și se considera că tânărul rege Carol al II-lea putea să fie acceptat în acest rol.

Prin aducerea profesorului Dimitrie Gusti în fruntea Fundației Culturale Regale „Principele Carol” s-a urmărit tocmai acest scop. Numirea țintea, aparent, exclusiv revigorarea – în conformitate cu noile cerințe de educare a satului – activității Fundației, împotmolită în vechea formulă haretistă a misiunilor de luminare a țăranilor. Era vorba, desigur, și de această modernizare, dar, mai mult decât atât, de implicarea pentru prima oară a studenților în această muncă. Nemărturisit, Gusti urmărea valorificarea (și continuarea) experienței campaniilor monografice desfășurate între anii 1925 și 1931, prin introducerea unei noi formule de muncă culturală. Echipele studențești regale, selecționate și pregătite de vechii colaboratori ai lui Gusti, realizau și programul de intervenție socială la țară (vizând dezvoltarea culturii

muncii, a sănătății, a minții și a sufletului), dar și programele de mișcare culturală de tineret atașate monarhiei și personal suveranului Carol al II-lea³. În asemenea condiții, această „contramișcare”⁴ culturală de tineret a fost completată mai târziu și de organizația mult mai cuprinzătoare, Straja Țării, a școlarilor și a liceenilor. Organizarea paramilitară, disciplina introdusă, ritualurile, cântecele, gesticulația tipică pentru organizațiile de tineret din regimurile totalitare din Europa erau, fără discuție, o formă de a contracara influența mișcării legionare în sânul tineretului școlar. De fapt, la fel ca în toate țările europene, și în România interbelică forțele politice majore ale sistemului parlamentar erau în competiție acerbă pentru a acapara această nouă forță socială care era tineretul. Orice observator lucid putea să-și dea seama că munca la țară, marile expoziții, congrese, prezentările rezultatelor echipelor regale, ale căminelor culturale nu erau simple demonstrații protocolare, ci mai cu seamă procedee de implementare a unor tehnici de intervenție socială, îmbrățișate de Carol II, și de eclipsare a extremei drepte.

MONOGRAFISMUL ÎN DOSUL SCENEI POLITICE

În ciuda „crizei monografiei” din 1932–1933⁵ activitatea teoretică a monografiștilor nu a încetat. Căutările de alternative politice, autoevaluările generaționale, integrarea parțială în munca de intervenție socială a Fundației Culturale Regale „Principele Carol” nu au oprit redactările de studii și volume. Pe lângă studii în reviste, în 1934 Traian Herseni publică *Teoria monografiei sociologice*, cu un studiu introductiv consistent al lui Gusti, și o carte de Henri H. Stahl, *Tehnica monografiei sociologice*. Aceste două volume, pe lângă faptul că au fost bine primite de presa culturală, au devenit și un instrument prețios pentru cei care se interesau de metoda monografică, în primul rând pentru studenți. Consolidarea teoretică a monografismului primește încă un impuls major în 1935, prin apariția operei lui Gusti, *Sociologia militans*.

Apariția acestei culegeri de studii structurate în capitole, acoperind aria largă a preocupărilor profesorului, poate că nu a fost întâmplătoare, fiindcă, în acel an 1935, se împlinea un sfert de secol de activitate universitară. A fost un an încărcat și pentru Gusti, cu conferințe de succes la Paris și la Leipzig, cu reluarea cercetărilor monografice la Șanț din județul Năsăud și, nu în ultimul rând, cu continuarea lărgită a muncii echipelor regale studențești organizate la Fundație, campanie asistată de

³ Pentru a ilustra cât de împletită a fost strategia captării tineretului și a țărănimii, numai în treacăt amintim că, înainte cu o lună de inaugurarea muzeului, la 4 aprilie 1936, a fost înființat și Oficiul de Educație a Tineretului Român.

⁴ Despre acest fenomen vezi mai detaliat Zoltán Rostás (1998), „The Gusti Empire” în *Martor, The Museum of the Romanian Peasant Anthropology Review*, nr. III.

⁵ Am încercat să lămuresc acest fenomen în studiul „Criză și/sau tranziție la școala gustiană – 1932–1934. Din perspectiva corespondenței lui Anton Golopenția”, în revista *Sfera politicii*, volumul XXI, nr. 3 (175), mai–iun. 2013.

un mijloc de comunicare organizațională nouă, „Curierul echipelor studențești”, care, din 1936, apărea în formă tipărită. Dar hotărârea cea mai importantă a fost demararea organizării sărbătoririi celor 25 de ani de activitate universitară a lui Dimitrie Gusti. Pentru desfășurarea în bune condiții a evenimentului a fost format un comitet de organizare în frunte cu Tudor Vianu. Nu atât lista de invitați a fost principala preocupare, căci Gusti chiar merita să fie sărbătorit de elita politică și intelectuală a vremii, datorită meritelor sale de reformator, de creator de instituții, ci realizarea celor două volume omagiale, unul cu contribuții în limbi străine, ale unor autori străini și români, altul, în limba română, numai cu autori români⁶. Tot în 1935 au fost făcute demersurile decisive pentru realizarea mult visatei reviste a monografiștilor, *Sociologie românească*⁷, dimensiune necesară pentru orice școală sociologică.

1936 – EXPRIMAREA STRUCTURATĂ A FORMAȚIUNII DE ȘCOALĂ ȘTIINȚIFICĂ

În acest an, dincolo de continuarea acțiunilor începute în 1935, care nu erau de mică anvergură, colaboratorii lui Gusti procedează la formularea explicită a statutului lor de Școală sociologică. Aceasta înseamnă de fapt explicitarea, obiectivarea demersurilor de până acum. Nu mai este vorba de o afișare sau de declararea identității de grup a monografiștilor, cu o conștiință de „noi” marcantă, observată și de alții, ci de o argumentare articulată, detaliată a faptului că gruparea din jurul profesorului s-a constituit ca școală. Și, conform literaturii științifice care definește conceptul de școală sociologică, în anul 1936 grupul lui Gusti chiar îndeplinea condițiile de școală sociologică de atelier⁸.

Fără îndoială, cele două volume circumscriau *expressis verbis* starea de fapt a sociologiei bucureștene. Aceste tomuri au fost citate pe alocuri, dar nu au fost niciodată analizate, nici ca semnificație, nici ca mesaj. Nu este cazul *hic et nunc* să intrăm în detalii, dar volumul *Mélanges...* poate constitui o panoramă a științelor sociale europene la momentul 1936, datorită importanței personalităților care au răspuns la apelul bucureștenilor și au trimis articole importante (să nu uităm că „Arhiva” deja era revistă internațională, răspândită în toate țările care aveau membri ai Institutului Internațional de Sociologie). Faptul că în această culegere de studii au semnat personalități ca Celestine Bougle, Georges Duprat, Charles A. Ellwood,

⁶ Este vorba de „*Mélanges D. Gusti, XXV ans d’enseignement universitaire (1910–1935) I*” și „*Omagiu profesorului D. Gusti, XXV de ani de învățământ universitar*”, în *Arhiva pentru știință și reformă socială*, anul XIII, 1936.

⁷ Despre semnificația și importanța demarării în 1936 a *Sociologiei românești* vezi în acest număr studiul lui Ionuț Butoi.

⁸ Am explicat acest lucru în Zoltán Rostás, *Atelierul gustian. O abordare organizațională*, București, Editura Tritonic, 2009.

Hans Freyer, René Maunier, Gaston Richard, Werner Sombart, Eduard Spranger, Leopold von Wiese denotă aprecierea de care se bucura profesorul Gusti, dar și conexiunile solide ale acestuia în societatea academică sociologică europeană. Analiza acestor studii, în comparație cu tezele și rezultatele școlii gustiene, ar oferi contextul teoretic european al eforturilor de la București, studiu pe care îl vom realiza în viitor. Tot așa, volumul II, *Omagiu...* este un grupaj al agendei științelor sociale de atunci, care reflectă și atmosfera politico-culturală a perioadei. Au semnat, în acest volum de studii, personalități ca Nicolae Bagdasar, George Banu, Alexandru Dima, Mircea Djuvara, Constantin C. Giurescu, Virgil Madgearu, M. Sanielevici, Tudor Vianu, C. Rădulescu-Motru, care și astăzi sunt considerate vârful științelor socio-umane ale secolului XX din România. Dar au apărut în acest volum și membrii școlii gustiene și apropiații grupului – ca Mircea Vulcănescu, Henri H. Stahl, Traian Herseni, Octavian Neamțu, Gheorghe Vlădescu-Răcoasa, Ion Zamfirescu, Emanuil Bucuța, nu cu teme proprii, ci analizând câte o dimensiune a activității profesorului. Aceste articole sunt, de fapt, contribuții la prima încercare de istorie a școlii gustiene, realizată chiar de membrii acesteia într-un moment de afirmare a ei. Dar articolele lui Vulcănescu și Stahl, dincolo de formula cerută de ocazia aniversară, sunt elaborate ca să susțină și să argumenteze calitatea de școală a grupării din jurul lui Gusti.

TREpte CĂTRE ȘCOALĂ

O școală nu se constituie fără o personalitate științifică proeminentă, care prin noutatea paradigmei propuse știe să adune adepți, știe să antreneze tineri cercetători, care să accepte și să îmbrățișeze o metodologie originală și o manieră nouă de cercetare. Din mărturia foștilor studenți⁹ și colegi, așa a fost profesorul Gusti. Dar Vulcănescu, cunoscându-l cel mai devreme în multiple ipostaze, a reușit să surprindă personalitatea profesorului, comparându-l cu figuri celebre ale universității bucureștene interbelice. „Fără să vrem, gândul comparației ne duce la ceilalți doi mari dascăli ai Universității românești contemporane, vorbesc de d-nii Iorga și Motru. Între liniștea celui din urmă și neastâmpărul celui dintâiu, Dimitrie Gusti e grăbit să creeze, ca și primul. Pentru el, timpul nu iartă. *Creația este pentru timp*. Nu pentru eternitate. Ce poți să faci, fă îndată! Dar neastâmpărul său creator nu se mărginește numai să scrie cărți și să antreneze oameni după sine. Firea lui e setoasă de ordine și realitate. Ce s-a închipuit trebuie imediat concretizat în faptă. Trebuie instituționalizat. Năzuința nestabilă trebuie să se fixeze, prin munca unui corp social definit, printr-o echipă.

⁹ Vezi persoanele intervievate în volumele *Monografia ca utopie, Interviuuri cu Henri H. Stahl*, București, Editura Paideia, 2000, *Sala luminoasă. Primii monografiști ai școlii gustiene*, Paideia, 2003, *Parcurs întrerupt. Discipolii din anii '30 ai școlii gustiene*, București, Editura Paideia, 2006.

Aci, Profesorul se apropie mai mult de d. Motru¹⁰. Așadar, este evidențiată aici o primă calitate acordată lui Gusti, relevantă pentru statutul unui conducător de școală: abilitatea de a crea instituții. O a doua trăsătură este o oarecare carismă, un talent de a aduna și mobiliza oameni pentru o anumită cauză. Astfel, Gusti a demarat în București un seminar atractiv și mobilizator pentru tineri¹¹. Mai mult decât atât, a reușit să-i atragă pe acești tineri într-o aventură științifică și – ceea ce este important – să asigure continuitatea în munca de perfecționare a metodologiei cercetării de teren, în realizarea și valorificarea studiilor elaborate în urma investigațiilor de teren.

Nașterea unei școli de sociologie nu constă numai în apariția unui om „providențial” cu o nouă paradigmă incitantă. Henri H. Stahl, în maniera sa de cercetător de istorie socială meticolos, elaborează pentru acest volum primul studiu despre trecutul de 10 ani al cercetărilor monografice. Acest studiu amplu, citat și răscitat (dar niciodată reeditat!), pe lângă meritul de a da date exacte despre munca de cercetare, pe lângă stabilirea listei participanților la fiecare campanie monografică, are marele merit de a consemna acele fapte care, de-a lungul anilor, au condus treptat la formarea unei școli de sociologie cu identitate proprie. Este îndeobște cunoscut faptul că ideea cercetării monografice a unor unități sociale a fost mobilul teoretic al ieșirii pe teren al lui Gusti și al tinerilor săi colaboratori. Dar această idee a primit consistență treptat, de-a lungul anilor de cercetare și de reflecție. Stahl, în acest studiu, pe baza experienței proprii, are drept scop prezentarea etapelor și a detaliilor constitutive ale unei școli sociologice.

Monografia a demarat deja cu o inovație: în locul cercetării individuale, considerate firești până atunci, membrii seminarului s-au *deplasat* în *grup* într-o localitate, la Goicea Mare, în 1925, deocamdată cu obiective vagi. Stahl include această deplasare în etapele de formare, considerând că, în ciuda lipsei de structurare a cercetării, a fost un prim contact cu rigorile terenului: „Scopurile urmărite au fost atinse, și anume, s-a putut face o confruntare a planului cu realitatea, aduce o contribuție de cercetări și mai ales deschide pârtia tuturor celorlalte campanii”¹².

Într-adevăr, această primă confruntare cu realitatea a fost motivul multor ședințe de seminar, în care s-a pregătit următoarea campanie monografică, cea de la Rușetu, în 1926, unde exista deja un chestionar incipient. S-a încercat, pentru prima oară, plasarea participanților în *echipe mici* corespunzătoare fiecărui „cadru” și fiecărei „manifestări”. Acolo s-a inventat și faimoasa „sala luminoasă”, *plenarele de fiecare seară* cu toți participanții, conduse de profesorul Gusti. La aceste ședințe s-a discutat, pentru prima oară, o chestiune de maximă importanță, nu numai pentru școala gustiană, ci și pentru întreaga știință și politică românească. „Încă ne străduiam

¹⁰ Mircea Vulcănescu, „Dimitrie Gusti, profesorul” în *Arhiva...*, p. 1246.

¹¹ Despre întâlnirea lui Gusti cu generația de studenți a lui Vulcănescu, vezi Ionuț Butoi, *Mircea Vulcănescu – o microistorie a interbelicului românesc*, Editura Eikon, 2015, capitolul despre organizațiile studențești.

¹² Henri H. Stahl, „Școala Monografiei Sociologice” în *Omagiu...*, p. 1138.

să aflăm – scria Stahl – cum trebuie să vedem viața satelor: să o interpretăm pe măsura cunoștințelor teoretice clasice, reducând de pildă toată viața economică sătească la o contabilitate în stil de economie politică capitalistă, sau să încercăm a găsi o teorie proprie și deci un sistem clasificator propriu pe măsura fenomenului pe care-l aveam în față și care era gospodărie de caracter mixt seminatural, semicapitalist”¹³. Stahl plasează, așadar, încă din a doua expediție monografistă, apariția unui element esențial pentru a se putea vorbi de o școală: o perspectivă proprie, nouă, de a privi realitățile sociale.

La Nerej, în 1927, achizițiile metodologice noi au fost folosite în continuare, adăugându-li-se și altele: „Atunci am descoperit noi – mărturisea Stahl (...) – metoda cea adevărată a monografiei, cheia și lăcatul experienței sociale: anume, trecerea din casă în casă, iscodirea și cotrobăirea, în același timp înduioșată și neobrăzată, a vieții întregi a oamenilor, așa cum sunt ei, cu păcate tănuite și trufii pe te miri ce”. Acest „*laminor*” al observației, considera Stahl, este „metoda cea adevărată și contribuția cea mai de seamă a monografiei sociologice, cel puțin întru ce privește formarea unui suflet și unei psihologii noi, psihologia monografistă”¹⁴.

În campania monografică de la Fundu-Moldovei, din 1928, s-au făcut cele mai însemnate demersuri ca grupul din jurul lui Gusti să devină o școală sociologică. În primul rând, sublina Stahl, „am perfecționat sistemul împărțirii întregei grupe de monografiști în echipe, fiecare având însărcinarea de a studia un anume fragment din total. (...) am instituit *sistemul transcrierii pe fișe* și al străngerii lor în *dosare comune*, cu alte cuvinte, notările nu se mai fac de aci înainte, în caiete personale de note zilnice, ci se transcriu pe fișe volante, care se predau pe măsura alcătuirii lor, conducătorului monografiei”¹⁵. De asemenea: „În ceea ce privește dreptul de proprietate științifică asupra observațiilor făcute, monografia a primit ca o lege a ei următoarea regulă: *toate fișele strânse sunt puse la dispoziția tuturor monografiștilor*. Ele nu pot fi revendicate exclusiv de către culegătorul lor. Asupra acestor fișe orișicine are un drept de redactare. Evident, cine redactează are obligația de a cita fișele străine pe care le folosește, întocmai așa cum ai cita o carte tipărită. Individual este deci numai dreptul de a iscăli redactările individuale”¹⁶. Această regulă a fost reiterată de câteva ori în perioada interbelică și a rămas respectată, cel puțin la cercul restrâns al școlii. Regăsim aici una din calitățile pe care gustiștii și le-au asumat ca trăsătură distinctivă: lucrul în echipă și punerea resurselor de cercetare în comun. În primele relatări din sociologia internațională despre școala gustiană (nu doar despre sociologia lui Gusti, e o diferență importantă) regăsim evidențiată natura de *echipă* a cercetărilor

¹³ Idem, *Școala monografică...*, p. 1144.

¹⁴ *Ibidem*, p. 1143.

¹⁵ *Ibidem*, p. 1147.

¹⁶ *Ibidem*.

monografiste, ilustrată atât ca modalitate de organizare, cât și, ceea ce e interesant, prin fotografii de pe teren¹⁷.

Campania din Fundu-Moldovei era importantă și pentru dezbaterile teoretice, iar Stahl notează: „trebuie să recunosc că pentru teoria monografiei sociologice prezența printre noi a d-lui Mircea Vulcănescu s-a făcut foarte simțită”¹⁸.

Dar, această campanie bucovineană a fost semnificativă și pentru apariția unor instituții, unor *practici* de valorificare a muncii de cercetare: realizarea primului muzeu sociologic în cadrul Seminarului și formarea Asociației Monografiștilor, care să activeze în cadrul Institutului Social Român. Ideea *expunerii* rezultatelor de cercetare, dezvoltată până la proiectul imens al Muzeului Satului, merită o atenție aparte, deoarece este un mijloc de comunicare prin excelență, valențele sale științifice fiind mai degrabă secundare. Folosirea expozițiilor arată că grupul lui Gusti conta mult pe popularizarea simbolică a demersului monografic, nu doar pe producerea de texte științifice, mai aride și seci.

Cu această conștiință de sine ca grup independent s-a organizat campania monografică de la Drăguș, în 1929, care, chiar în acei ani, a fost considerată *cea mai consistentă cercetare*. A fost o reușită datorită faptului că acest sat făgărășean, pe lângă frumusețe, avea toate ingredientele unei localități tradiționale. Campania nu a fost, de data aceasta, experimentală, ci menită obținerii unui produs științific autentic.

„Iată pentru ce în Drăguș – explică Stahl – ne-am simțit îndemnați să încercăm a face o monografie menită să rămâie excepțională, adică o monografie absolut completă. Afirm că încercarea Drăgușului va rămâne excepțională pentru că este cât se poate de greu să se facă studii atât de amănunțite cât au fost acelea”¹⁹. Campania de la Drăguș a dus, pe lângă turnarea *primului film documentar*, și o noutate, după Stahl, care va avea o dezvoltare rapidă în anii 1930. Astfel, colectivitatea monografistă „a privit atent și în față problema reformei sociale”²⁰. Contribuie la întărirea ideii de școală și faptul că, după această campanie, Gusti numește doi asistenți monografiști pentru a se ocupa de organizarea cercetărilor viitoare și prelucrarea materialului adunat, potențând, astfel, și caracterul universitar al cercetării. Foarte interesante și cu multe noutăți au fost și campaniile monografice în gorjanul Runcu, iar din 1930 și basarabeanul Cornova, din 1931, dar nu prin adaos metodologic și teoretic, ci prin confirmări sau infirmări ale unor anumite indicații tehnic-metodologice.

¹⁷ Philip Mosley îi cerea lui Stahl fotografii de la campanii pentru a ilustra și prin imagine „școala” sociologică a lui Gusti. Vezi Henri H. Stahl, *Epistolar monografist*, Editura Paideia, 2015, p. 145–148.

¹⁸ Stahl, *Școala monografică...*, p. 1148.

¹⁹ *Ibidem*, p. 1151.

²⁰ *Ibidem*, p. 1152.

Cei doi ani de „campanii de redactare” de la Făgăraș, din apropierea Drăgușului, din anii 1932–1933, au fost anii în care Gusti nu a fost prezent în echipă, fiind ministru al instrucției. Din acest punct de vedere a fost o perioadă de criză în procesul de consolidare a școlii sociologice. „Pe urma acestor două campanii – considera atunci Stahl – monografia Drăgușului a ieșit foarte aproape de punctul când s-ar putea tipări. Așteptăm împrejurări mai bune care să ne permită tipărirea seriilor de volume ale acestei lucrări pe care ne măgulim a o socoti drept un adevărat model de muncă științifică”²¹.

Preluarea conducerii Fundației Culturale Regale „Principele Carol”, în anul 1934, de către profesorul Gusti, și atragerea treptată a unor monografiști de frunte în activitatea instituției a facilitat dezvoltarea direcției de intervenție socială a școlii, dar nu a făcut posibilă reluarea campaniilor monografice. „Întreruperea aceasta – preciza Stahl – nu dovedește o slăbire a interesului pentru monografie, ci dimpotrivă ne găsim acum într-un moment de reorganizare, pe o scară mult mai mare, a gândurilor de la început. De fapt, dacă Institutul Social Român din București nu a făcut o campanie de cercetări științifice, am avut în schimb toate Echipele Regale Studentești, care, într-o oarecare măsură, au făcut ele monografiile”²².

Și, fiindcă timp de zece ani sute de tineri bucureșteni au trecut prin experiența monografică, Stahl putea afirma, „...că Monografia Sociologică, adică ceea ce alcătuiește temeiul școalei sociologice a Profesorului Gusti, a avut asupra unei bune părți a intelectualității tinere românești o înrăurire atât de puternică, încât poate fi socotită drept o revoluție spirituală. Pornită la început în marginile restrânse ale unui Seminar Sociologic, ea a crescut încetul cu încetul, astfel încât o putem vedea astăzi prefăcând zone din ce în ce mai mari ale opiniei publice și, ca atare, interesând și cercurile științifice din străinătate”²³.

Așadar, în darea de seamă a lui Stahl regăsim un tablou de școală lucrat cu talent, în care fiecare componentă este așezată în mod studiat, la detaliu. Însumând, regăsim un grup științific care are: o perspectivă teoretică proprie asupra realității sociale, practici de cercetare proprii (observația directă, munca în echipă, munca interdisciplinară), instituții – formale și informale – proprii („sala luminoasă”, asociația profesională), mijloace proprii de valorificare și promovare a muncii de cercetare (expoziții, filme documentare) și valențe de dezvoltare a ariei de manifestare (intervenție socială). Iată Școala Gusti.

DE LA EXPOZIȚIILE MONOGRAFIȘTILOR ȘI ECHIPELOR LA MUZEUL ȘCOLII SOCIOLOGICE

²¹ *Ibidem*, p. 1160.

²² *Ibidem*, p. 1161.

²³ *Ibidem*, p. 1130.

De la muzeul monografist al campaniei de la Fundul Moldovei, din 1928, a fost parcurs un drum lung până la demararea construcției Muzeului Satului din București. Important este faptul că proiectul unui muzeu sociologic, ca parte componentă a mijloacelor de exprimare a școlii, a precedat cu mult anul 1936.

Interesul public din decembrie 1935 pentru expoziția echipelor studențești, a contribuit la grăbirea deciziei de a realiza la București un muzeu al satului, o decizie susținută și de presa bucureșteană. Dintre zecile de articole publicate în presă l-am ales pe cel al lui Mircea Eliade, care, până la acest eveniment, nu a trădat niciun interes pentru munca echipelor. Autorul, de la bun început, afirmă clar: „Importanța cu adevărat revoluționară a activității echipelor studențești la sate, activitate dorită și pornită din chiar inițiativa M. S. Regelui Carol II și organizată sub auspiciile Fundației „Principele Carol” de d. Profesor Dimitrie Gusti – este evidentă pentru oricine a vizitat Expoziția. Lectura mai atentă a „Catalogului” prezintă însă surprize chiar și celor mai optimiști aderenți ai acestei revoluționare porniri a studenților în sate. Căci este uluitoare descoperirea realităților românești rurale, este cu adevărat dramatică întoarcerea studenților la sate, efortul tinerilor intelectuali români de a înțelege stilul de viață al adevăratelor așezări românești – de a-l înțelege și de a-l ajuta să nu piară. Tendința tinerei generații de a lucra laolaltă, de a cunoaște și a activa în comun s-a manifestat de mai mulți ani în felurite câmpuri de muncă. Dacă n-ar fi să amintim decât „monografiile” sociologice organizate de d. profesor Dimitrie Gusti, numeroase asociații culturale având ca scop principal discuțiile publice, colaborarea pe toate planurile cunoașterii – și încă s-ar putea distinge orientarea tineretului intelectual către munca laolaltă. Era o vagă, dar puternică mișcare către efortul colectiv, către un nou stil de viață asociată – și această mișcare, caracteristică întregii generații tinere, și-a găsit o excepțională canalizare în Echipele Regale, create din inițiativa și voința M. S. Regelui Carol II”²⁴.

Plimbându-se printre exponate, frunzărind catalogul expoziției, eseistul are ocazia să-și dea seama că îmbrăcămintea țăranului e cu totul alta decât „costumul țăranesc de bal-mascat” sau cea din comerț, pe care o cunoaște de la oraș. Este surprins de „viața regională distinctă”, dar și de „elemente identice de viață economică”. Este atras de bogăția elementelor folclorice, dar află și o realitate dezolantă: „analfabeți 73,22%; lectura redusă la Biblie și câteva cărți de rugăciuni”, alimentația insuficientă, igiena primitivă, alcoolism, tuberculoză. Dar autorul articolului nu înregistrează numai realități triste ilustrate în expoziție, ci și munca bine organizată și profesionalismul echipierilor. Mai mult decât atât, Eliade remarcă și o tendință a Fundației, atunci când afirmă: „Dar nu numai satul românesc își găsește un izvor de înnoire și ridicare obștească în această activitate a echipelor – ci însăși

²⁴ Mircea Eliade, „Echipele Regale Studențești la lucru” în *Revista Fundațiilor Regale*, anul III, nr. 2, 1 februarie 1936, p. 447–448.

cultura românească poate afla aici un alt început, mai real, mai autentic, și mai bogat”²⁵.

Regăsim aici trăsăturile distinctive pe care și Stahl le-a folosit în studiul citat mai sus: efort colectiv, contact cu realitățile sociale și, un lucru important pentru latura „politică” a inițiativelor lui Gusti, ecoul în rândurile „tinerei generații” și ideea de valorizare a culturii autentice rurale, țărănești. Este un alt tip de portret de școală, de această dată accentul și interesul fiind îndreptat mai puțin către demonstrarea ideii că grupul e o școală, ci către legitimarea manifestărilor sale de amploare, publice – expoziții și activitatea de intervenție și construcție „culturală”. Poate cel mai important lucru la acest articol, însă, este semnatarul său. Mircea Eliade, o vedetă deja consacrată a „tinerei generații”, ba chiar considerat liderul său, purtătorul de cuvânt, laudă „contramișcarea” plecată de la grupul monografist, în ciuda (?) implicațiilor carliste ale proiectului.

Ambianța creată de asemenea articole a favorizat realizarea obiectivului monografiștilor de a realiza un muzeu permanent al satului la București, care să aibă mai multe valențe, dintre care cea mai importantă era cea socială.

Muzeul a fost (re)construit de meșteri din localitățile de obârșie ale gospodăriilor, sub conducerea lui Henri H. Stahl și a lui Victor Ion Popa, în patru luni, pentru că la sărbătoarea monarhiei, la 10 mai, trebuia inaugurat.

Acest segment al școlii gustiene a putut să apară datorită unei strategii politice și culturale carliste, care îmbina conservarea satului tradițional cu modernizarea lui. Astfel, Muzeul Satului avea mai multe fațete. Analiza cuvântării lui Gusti (publicată în „Sociologie românească”) la deschiderea muzeului este relevantă pentru pluralitatea obiectivelor.

În primul rând, adresându-se regelui, Gusti subliniază că inaugurarea Muzeului Satului are loc „după treizeci de ani de când marele Vostru unchi și Întemeietorul Dinastiei, Regele Carol I, a adunat într-o măreață Expoziție tot ceea ce putuse să împlinească România sub Domnia Lui”. Mai mult decât atât, pentru a accentua atașamentul față de Casa regală, Gusti subliniază: „Fundația Culturală Principele Carol a socotit că prin nimic nu putea să ia mai bine parte la serbările de bucurie ale orașului București și ale țării, pentru împlinirea a 70 de ani de când România își are măreața ei dinastie de Regi, care au împlinit, rând pe rând, cele mai îndrăznețe visuri ale neamului românesc, decât punând temelia acestui Muzeu al Satului”²⁶.

În al doilea rând, ideea Muzeului Satului trebuie legată, înainte de orice de activitatea echipelor regale (adică de tineret), care a fost o misiune încredințată de rege; echipe, care, pe lângă munca culturală efectuată în cadrul căminelor culturale de la sate, au adunat și obiecte pentru expoziția de mare răsunet, organizată în Parcul Carol în decembrie 1935. După această expoziție, Gusti accentua: „Ne trebuie cu orice chip un Muzeu în aer liber, în care standurile să fie case întregi țărănești,

²⁵ *Ibidem*, p. 451–452.

²⁶ Dimitrie Gusti, Muzeul... în *Sociologie românească*, Anul I, nr. 6, p. 1936.

ele însele piese de Muzeu, casele la rândul lor fiind așezate astfel ca să închipuie un sat adevărat”²⁷.

Din voința de a influența capacitatea vizitatorului „să închipuie un sat adevărat”, Gusti relevă o mai puțin cunoscută misiune pe care și-a asumat-o, aceea de creator de imagine, atunci când afirmă că „nicio călătorie pe drumurile țării nu poate da, atât de puternic strânse laolaltă, toate regiunile ei și nu te poate face să înțelegi, ușor și limpede, ca în Muzeul Satului, chipul întreg al României Mari”²⁸.

În al treilea rând, din discursul despre Muzeul Satului nu putea să lipsească o dimensiune importantă: satul model aflat încă în fază de proiect: „Muzeul din anul acesta, care înfățișează satul așa cum *este el astăzi* în adevăr, va fi completat în anul viitor, printr-un al doilea Muzeu, al satului-model. Acolo ne vom pune problema înfățișării a ceea ce *ar trebui să fie* satul românesc”²⁹.

Ne putem întreba dacă Gusti a crezut într-adevăr că în muzeu a prezentat „satul așa cum este”.

După atâția ani de cercetare, ei știau foarte bine că satul este mult mai diferențiat și, mai ales, că nu se poate să faci un sat în condițiile în care ai proiectat un muzeu. Fără să avem date despre subtextul acestor discursuri politice publicate, din alte scrieri semnate de ei reiese clar că acestea erau mesaje politice adresate publicului bucureștean educat și, mai ales, oamenilor politici.

ÎN LOC DE CONCLUZII

Într-adevăr, după sinteza anului 1936 se pune problema nu atât a concluziilor, cât a perspectivelor.

În primul rând, ideea școlii a fost, în continuare, promovată cu insistență. În 1937, a apărut un volum intitulat chiar *Școala Sociologică de la București*. De fapt, monografiștii lui Gusti au extras studiile lor din voluminosul *Omagiu*, care avea 1 328 pagini, prezentând textele ca dimensiuni ale aceluiași curent sociologic. În orice caz, avem aici o premieră: folosirea sintagmei de școală sociologică în titlul unui volum de sine stătător.

Strângerea rândurilor școlii a avut două motive. În primul rând, pe fondul largirii activității Fundației, a trimiterii a și mai multe echipe studențești regale la țară, s-a vorbit din ce în ce mai insistent de introducerea Serviciului Social.

În al doilea rând, în timpul Expoziției Mondiale de la Paris, s-a ținut și Congresul Internațional de Sociologie, în cadrul căruia Bucureștiul a fost desemnat ca loc al următorului congres, cel de-al XIV-lea, sub președinția lui Gusti. Această decizie, dincolo de onoare, însemna o mobilizare fără precedent a forțelor monografiste,

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

ceea ce consolida ideea școlii. Dar monografiști nu s-au mulțumit cu șansa organizării conferinței, ci, cu un nou avânt, au continuat cercetările ca pentru a se prezenta cu monografii terminate, publicate în vara anului 1939³⁰. Că din cauza celui de-al Doilea Război Mondial congresul nu a mai fost ținut, din punctul de vedere a școlii nu are importanță, pentru că, în acest răstimp, au fost finalizate lucrări de referință.

Chiar dacă Școala Sociologică de la București s-a construit în afara structurilor universitare, sprijinindu-se pe Institutul Social Român, monografiștii și Gusti doreau să se dezvolte și în cadrul Universității din București. Dacă Stahl identifica până la urmă școala cu Seminarul de sociologie și catedra lui Gusti, Vulcănescu merge mai departe, considerând că planul lui Gusti privind înființarea unei facultăți de științe sociale ar fi oportun. „Rupând cu tipurile de organizare existente, care atribuie învățământul științelor sociale, facultăților de litere, ori celor de drept, unor instituții speciale, ca Academia comercială, sau unor școli libere, argumentează Vulcănescu, urmând propunerilor lui Gusti, organizarea lor ar trebui să se facă într-o singură facultate care să cuprindă trei secții speciale: una economică și financiară, una juridică și alta politico-administrativă (aceasta cu trei subsecții: administrativă, consulară, diplomatică și ziaristică) precum și o secție generală, cu cursuri comune celorlalte trei: Etică, Politică, Sociologie, etc., fiecare cu câte un institut special de înalte studii, corespunzătoare secției”³¹. Prin urmare, ideea dezvoltării unei școli de sociologie originală era și o justificare pentru reforma universitară. Cum propunerea lui Gusti pentru această nouă facultate nu a fost îmbrățișată de Facultatea de Drept, Vulcănescu opinează că ea „ar trebui să atragă excluderea acesteia dintre secțiile Facultății de științe sociale și menținerea ei în organizația actuală”³². Având experiență și în administrația publică, Vulcănescu consideră că aceste propuneri ale lui Gusti vor fi, până la urmă, acceptate de universitate, când „studenții școalei actuale de sociologie, sau tineri pătrunși, prin intermediul ambianței spirituale, de ideile ei, vor fi ajuns dascăli în locul dascălilor de azi ai Facultății de drept sau ai Academiei comerciale. În acea zi în care înțelegerea sociologică a tuturor manifestărilor vieții sociale va fi devenit un bun comun, înființarea Facultății nu va mai putea întâlni nicăieri rezistențe serioase”³³. Este, poate, un subiect de reflecție motivul pentru care, dintre toate instituțiile puse pe agendă de Gusti, întemeietorul și conducătorul unei școli sociologice, tocmai proiectul unei facultăți de științe sociale nu s-a concretizat.

BIBLIOGRAFIE

³⁰ Zoltán Rostás, „Beneficiile unui congres care nu a avut loc”, în *Transilvania*, nr. 1/2014.

³¹ Vulcănescu, *Dimitrie Gusti*, p. 1271.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

1. DÂNCUȘ, MIHAI (2007). *Un luptător pentru valorile Maramureșului, Profesorul Mihai Pop*, în *Centenarul Mihai Pop, 1907–2000. Studii și evocări*, București, Editura Universității din București.
2. BUTOI, IONUȚ (2015). *Mircea Vulcănescu – o microistorie a interbelicului românesc*, Editura Eikon.
3. ELIADE, MIRCEA (1936). „Echipe Regale Studentești la lucru”, în *Revista Fundațiilor Regale*, anul III, nr. 2, 1 februarie 1936.
4. GUSTI, D. (1936). „Muzeul Satului Românesc”. *Sociologie românească*, I, 5, mai, p. 1–7.
5. GUSTI, D. (1996) *Opere. Despre cultură*. (Texte stabilite, organizate, adnotate, prefată, note și comentarii de prof. univ. dr. docent Ovidiu Bădina), Biblioteca județeană „V. Voiculescu”, Buzău, Fundația „Dimitrie Gusti”.
6. LIVEZEANU, I. (1995) *Cultură și naționalism în România Mare. 1918–1930*. București, Editura Humanitas.
7. MOMOC, A. (2012). *Capcanele politice ale sociologiei interbelice. Școala gustiană între carlism și legionarism*, București, Editura Curtea Veche.
8. ROSTĂS, Z. (1998). „The Gusti Empire”. *Martor, The Museum of the Romanian Peasant Anthropology Review*, III.
9. ROSTĂS, Z. (2000). *Monografia ca utopie. Interviuuri cu Henri H. Stahl*. București, Editura Paideia.
10. ROSTĂS, Z. (2003). *Strada Latină nr. 8, Monografiști și echipieri gustieni la Fundația Culturală „Principele Carol”*. București, Editura Curtea Veche.
11. STAHL, H.H. (1936). „Întâmplări și priveliști din Muzeul Satului”. *Sociologie românească*, I, 5, mai, p. 28–31.
12. STAHL, H.H. (1981). *Amintiri și gândiri din vechea școală a monografiilor sociologice*. București, Editura Minerva.

